

Гарячка палила, і він пив воду, але вода видавалась прісна й затепла, ніби зачерпнута з перегрітої літнім сонцем калабані — не втишувала анітрохи спраги і навіть не зволожувала уст.

Гарячка тягнула за собою дивні, примарні видива, вони обступали Алімпія так тісно, що він не міг ані ворухнутись, ані одмахнутись од них рукою, і мусив погодитись на ті видива, і вже хотів їх, а каювся, бо таке бажання вважав гріховним. Сірі, десь на кільканадцять ліктів завширшки, стіни його келії немовби невидима рука вкривала чимось барвним, святково блискучим,— так навіть не вигравала супроти сонця кладена у святих храмах мусія. Алімпієві хотілось торкнутися стін, переконатись, чи то видіння, чи то воістину є,— стіни переливалися червонясто, і жовте межувало з темно— й густо-зеленим, а синє вкрапля-лося в золото. Мерехтіло, мінилось, одна барва лягала на іншу, і поміж тими барвами вирізняв Алімпій окреслені нечіткими лініями людські обличчя, руки, київські тереми, сопілки й гуслі без музик, сльози чийсь без очей і очі без облич. Іржали коні, хлюпалась об берег дніпрова хвиля, скрипіли весла, тарахкотіли колеса, яскріли вуглини в печах гончарів, плакали якісь чудні діти й котресь намагалось торкнутися долонькою Алімпієвого обличчя...

Того плачу не хотів чути, бо ніби в'язався плач із таким, що не мав права згадувати або ж хотів забути зовсім.

— Не спиш, брате Алімпію?—заскрипіло від порога келії: годі було розрізнити, чи то двері, чи то справді хто говорив.

Алімпій розтулив стиснуті долоні, трохи звівся на суворому чернечому ложі,— в келії таки справді був ще хтось, уже не з видива. Сіре й чорнувате, сухе, скрипливе, бігало поглядом по Алімпієвому обличчі і по стінах, виділювало очиці на кожну щілину, ніби прагло там щось углядіти. Однак видива зникли, всякнули в стіни, мовби наполохавшись блимкотли-вих очиць; пришельцеві годі було щось узріти, oprіч стін і тремткого павутиння, давно не обметеного з-над лампадки, що

потихеньку тліла, не даючи світла, як не давала в гарячці полегкості застояна вода.

— Не прогнівайся, коли, може, збудив, але прийшов Антоній з Гори, котрий замовляв тобі написати ікону, зажурений вельми, що ти слабкий єси.

— Добре, що ти сповістив про те, брате Захарію, не гніваюся, чого мав би гніватись...

Алімпій вишукував слова, котрі збирався сказати братові Захарію, але йому раптом завадило нове видіння — маячів перед ним уже не один брат Захарій, а стало їх безліч, тьма-тьмуца, і вони поробились маленькі, кружляли довкола сірою мушвою, подзикавали: зажурений, зажу... жу... жу...

— Скажи йому, аби прийшов завтра. Доконче завтра, а сам уже йди, я хочу спочити.— Алімпій таки знайшов слова, аби спровадити геть Захарія.

Захарій стеновав плечем — можна переказати, але навіщо замовникові приходити й завтра доконче? Хіба для того, аби запитати, як спалося вночі іконнико-ві Алімпію. Однак уголос Захарій не мовив нічого, лиш присунув ближче до хворого корчажку з водою, заглянув, чи ще не вигоріло масло в лампадці, а помітивши, що Алімпій лежить із зімкнутими повіками, знову пильно оббіг очима келію. Алімпій стежив скрито: чого то видивляється благочестивий брат Захарій— чи не сховку зі скарбами? Видно, не вірить печерська братія, що преподобний Алімпій, знаний у Києві і в цілій Русі іконописець, не доробився за свій вік великого скарбу, не приховав десь потаємки марного золота. І знов сталось: тьма-тьмуца Захаріїв, і сірою мушвою нишпорять по келії, і відколупують тиньк, і обстукують підлогу, шукаючи скарбу.

Алімпій застогнав, неспокійно ворухнувся на ложі, тож Захарій тихцем вийшов із келії, забувши полишити присохлу просвірку, котру приніс із собою для хворого.

Київський люд, відклавши на день-другий клопоти й печалі, втішається веселим святом новоліття. На Дніпрі ще не скресла крига, але вже синювате тепло, пропахле гіркотою майбутнього цвітіння й зеленавості, текло над містом. Вина та меди настоювались на тій п'янкій передвесняній гіркоті, і нелегкий та дорогий хліб здавався замішеним на духові нової весни й нового року. Уже перейшов урочистий, многобарвний хресний хід із богоугодними піснями і святі отці вознесли хвалу господові, що дозволив киянам пережити многотрудне літо, котре було гаряче, як іскря вогняне, й тим попало жито; і оту осінь минулу, коли несподіваний мороз убив усю яр; і оту, послану за людські гріхи превеликі, зиму з теплом, дощем і громовицею,— а коли бракує хліба, то вже нема роботи ані ковалям, ані огородниками, ані дереводілам; хіба що лихварям, та ліццям, та грабарям є робота,— отож просили святі отці щасливого нового літа в бога: з урожаєм і без воєн, а коли з війнами — то з удатними і побідними, і без болістей, без мору й пожеж. І молилися кияни: нехай зіслизнуть разом із та-лим снігом у березілі благодатному і печаль, і хвороба, й половці, і нехай хто зв'яже до купи всі стріли, по землі розметані, і нехай потонуть у повені всі сльози, й усобиці, і нехай смердам зерно сіється, а ковалям серпи куються, а князям мудрим правда правиться.

А поки що буде — кияни радуються новоліттю, перед святою Софією преподобні отці благословляють люд, а люду без ліку й на Горі, де забудувались бояри, ремісники, купці, й на Дорогожичах і на Кожум'яках та Гончарах. Затоплена народом площа перед князівським палацом та церквою Богородиці, аж угинається під ногами мощена дерев'яними колодами вулиця при Софійських воротах, а свято вже розметалось, вихлюпнулось аж за ворота, мовби тісно йому в місті, мовби хоче розсадити мури поганськими піснями, звуками сопілок, бубнів, хоче розбігтись реготом аж по Дніпровому замерзлому широчінні. Скрізь у натовпі скоморохи, декотрі в масках і в чудернацькому вбранні, ще інші

— з бубнами, а деякі — з ведмедами на ретязях; скоморохи просторікують, не сти-даються говорити, що на думку спаде, кепкують із усіх довкруги і з себе теж насміхаються,— на те вони скоморохи, вічно ризикуючи загробним щастям і земним спокоєм, говорять все, що заманеться. Перейшов хресний хід із хоругвами й благочестям — можна пити, заїдаючи'рукавом, можна реготати, й співати, і кепкувати із себе й цілого світу.

Лиш на дітинці не вельми гамірно. Освітлений, а все якось понуро виглядає князівський палац, аж ніби задовгий і важкий зі своїми квадратними баштами, зі спадистим на чотири боки дахом, у гридниці князь Святополк приймає гостей, однак, нині більше, ніж коли, почувається чужим на веселому святі, здається, що недобрий князь на той святочний гомін. Мене пальцями бороду, не п'є вина, гострим жалом князівський суворий погляд втишує на мить сміх гостей, висока князева постать пригорбилася, понурий вид змушує до мовчання. Маркітного князя дошкульно тне хвороба й недобре передчуття, коли долітає знову до його слуху велелюдний гомін Києва.

Химерні поєднання барв, червоняста освітленість облич — довкола кладено вогнища; Алімпій втішається, коли запримітить на тлі червені якусь небуденну постать, блискіт руки — он у зеленому скоморох, із обличчям пекельника, з волоссям рудим (червона лисиця), а уста широкі, блідуваті й хижі. Його зелені лахмани метляються разом із червонястими виблисками вогню, а слова — як хмиз, від котрого ще яскравіше спалахує вогонь.

— Мовиться у прислів'ях: балачка довга непотребна, довга лиш паволока добра. То я вам коротко повім, кияни благочестиві: хто од льва зліший, од змії лютіший? Від усіх лютіша жона недобра. Краще в дірявій лодії плисти, аніж злій жоні, тайну повісти; дірява лодія одержу замочить, а зла жона життя мужа свого геть затратить...

— Го, го, го,— тішиться, люд київський, радо по-зволюючи собі слухати таку балачку, такого дурно-слів'я не перепинити,— і частують наперейми скомороха вином, ждучи нового жарту.

— Лиш не знаю, чи варто перед вами розкривати в притчах знання мої. Чи дурні, а чи мудрі ви — як спізнаю? Бо ж дурнів не сіють, не жнуть — самі родяться. Як до дірявих міхів воду лити, так дурня учити. Коли попливе камінь по воді, тоді й дурень розуму набудеться.

І знову регочуть кияни, а скоморохові ніби й того мало. Він росте, росте, займає мало що не сам-один увесь Бабин торжок, уже він зростом ледве що не з церкву Десятинну, а сміх його звідкілясь ізгори на людей, дрібніших і мізерніших:

— Хто там зажурився? Чи не знаєте хіба, що міль ризи їсть, а смуток людину? Смуток людині кості засушить. Чей же не бачите, як жура нашому князеві кості посушила? Бо ж то він думає, як би йому гріхи на землі полишити, а гроші з собою, аж до неба забрати!

— Ге, ге,— вже рідко й не так сміливо злітає смішок знизу, а скоморох у зеленім лахмані, ogrітий вогнем, усе стоїть над площею, напівп'яний, але не стільки, аби не тішитись з власної відваги й дотепності, перехиляє жбан із медом і кпить собі далі:

— А чом же то ваш мед такий солоний? Чи не всипали до нього солі, котру князь Святополк побрав у мніхів печерських? Він же потому благочестивим киянам ту сіль уп'ятьдорога перепродував, бо любить князь киян паче чада свого,— хіба ж не правду мовлю?

Зтихло довкола скомороха, хтось уже й позадкував, озираючись відступався,— хто зна, чим такі жарти, надто вже влучні, скінчатись. Скоморох же як затявся — не вмовкне:

— Цсс... Слухайте! Чи то хто сміється, чи аж плачем давиться від сміху? Може, то ті чорноризці богобоязливі, котрі од княжича Мстислава якийсь скарбець заховати поривались, а княжич не позволив, княжич їм п'яти вогнем пошкрябав, аби щедрішими стали...

— Го-го,— знову відважується на сміх київський люд, і той регіт тне звіддала чутливе князівське вухо.

— Славно жартує,— Алімпій чує чийсь голос, звернутий до нього.— Славно жартує. І без страху — що коли князь прихилив би вухо до тих слів? Чи не розпалили б тут іншого вогнища, не святочного, а кривавого, як для коромольних волхвів колись у Новгороді?

— Для чого?— дивується' Алімпій.— Пощо палити вогнище, коли народ розважається? Якщо той скоморох правду рече, то не заслуговує на покарання, а як брехня переходить через його уста, тим більш смішним було б покарання.

— Ти філософ і мніх, Алімпію, ти мніх, а не князь, князь міркує інакше. Князь хоче, аби його боялись, а не судили.

— Іже багатьом страшний, то багатьох і боятись мусить... Князь є — а не пребуде довіку, ото ж і бажання його не довічні. Зостанеться лише оце, непреходяще й постійне.

Алімпій повів рукою доокруж, немов хотів обійняти разом і вкупі нічне небо, зеленого-скомороха, відблиски вогнищ і золотавість церковних верхів, різ-нобарв'я київського люду й синювате повітря першого дня нового року.

Скоморох гучно скидав донизу зі своєї недосяжної високості щедрі слова:

— Гарно мене слухали, гарно частували, то я вас тепер також пригощу, незгірше князя пригощу, бо сказано: щедрий — то як колодязь із солодкою водою напоїть кожного, хто б його не минав...

Скоморох підняв догори бубон у руках, а то вже не бубон — хмара густа, а ,хмара дощем — на доли київські. Дощ із присмаком вина й жартів скоморо-хових. А скоморох двома кроками перетяв торжище, легко переступив через церкву Десятинну й щез...

При жаристих вогнищах червоним видається Алі-мпієві цілий світ, і він міркує собі — отак червонясто, вогненно виглядає гріх і покарання за нього. А невже радість мирська — то тільки гріх? І невже скараним може бути скоморох, котрий весело говорить невеселу правду? Страшно біснுவатому дати ніж гострий, а лукавому владу й силу,— Святополк же лукавий, скупий і грошолюбивий, понад усе про лихварів та мі-няйлів дбає — вони йому скотницю набивають кунами та гривнами, а іншим Святополк насилля творить: не один дім скорінив, не в одного майно або й честь одібрав... І братові своєму Василькові зір одняв, руки свої найтяжчим гріхом скривавив. Страшно біснуватому дати ніж гострий. Та не йому, Алімпієві, над суєтою мирською розмірковувати. Князь прийде і піде, чи той, а чи інший — майстрам байдуже,— не служать вони князям.

І то правда: князь приходив — і так само відходив, а зоставалось по ньому навіть не стільки, скільки він би хотів, а й не те, чого він би прагнув, бо не від його волі залежало — що залишити, що притримати, а що взяти з собою.

Велика була кормола, і бунт великий. Того ж 1113 року, за два тижні по святі новоліття, помер князь Святополк. І ще не встигли, як велить звичай предків, на сани тіло його покласти, а вже кияни ламали скотниці й медуші боярські, вривалися на двори лихварів, розметавши паркани, нищили геть усе чисто й дощенту поруйнували хороми київського тисяцького Путяти, котрий вельми був угодний Свято-полкові й синові його Мстиславу. Святополкова вдова багато добра всякого роздала монастирям і чорноризцям і людові убогому, аж дивувалися дуже, бо

такої ласки ще не бачили люди ні від кого, але та ласка не порятувала Святополкову од бунту. Віче велике зібралось, а відтак із вікон князівських видно було, як випускали з порубів залахманених і голодних в'язнів; нагніталася злоба й невдоволення, бралися за мечі кияни, забувши, що коритись мають і хто їм володар.

Сотворила раду знать київська і послала людей своїх до Переяслава — багато дивувались красі Переяслава й храмам його, потому оповідаючи різно про церкву святого Михайла і город камінний, закладений митрополитом Єфремом; просили ті— люди Володимира Переяславського, Мономаха: піди, князю, на стіл отчий і дідів. А Володимир відмовився, позаяк не був Київ його вотчиною, а він хрест цілував із братами своїми — не йти до чужої отчими.

І по другому разу вкл-онились кияни Володимирові: піди, князю, до Києва. А що не підеш, то знай: велике лихо подіється. Рушить збунтований люд київський на всіх бояр, і вбиватиме, і на монастирі піде, і будеш винен у тому, якщо вони, князю, монастирі пограбують.

І почав княжити Володимир, син Всеволодів. Сів у Києві у неділю, а всі кияни стріли його з честю великою. І радість була, бо утишив князь бунт.

Ховаючи під лахманням бубон, скоморох із лукавим смиренням восхвалив усевишнього і сказав до іконника:

— Чи не погодився б ти, преподобний Алімпію, написати для мене ікону? Я, правда, не маю чим платити, ані гривни не маю, у мене в кишені вітер висвистує, от хіба що притчу тобі оповім...

— Я напишу тобі ікону, і не мусиш платити, коли не маєш чим.

— То правда, що про тебе оповідають: пишеш не за гроші, і не цураєшся роботи — коли просять тебе обновити ікону обвітшалу, то не

відмовляєшся, і золота і срібла не жадний єси. Задля чого ж ти пишеш, Алімпію?

— А задля чого птах співає, а ріка тече задля чого, а вітер хмари гонить задля чого, а ти притчі говориш задля чого? Бо не може бути інакше, бо кожен має тайну свою, котрою живе.

— А тайна чудо породжує, і ніхто не відає, що бог чудо людськими руками творить.

— Не богохульствуй, скомороше.

— Правду мовлю... То напиши мені ікону, Алімпію, а нехай бог на ній має князеву подобу, Монома-хову. То славний князь, мудрий, і в битві відважний, і народом рядить уміє,— такому князеві служити не жаль.

— Жодному князеві не служу — ні доброму, ні поганому, і дарма мені: добрий князь чи поганий,— я все остаюся самим собою. А богів не дам подоби княжії, бо ношу образ господній в душі і не пишу також за зразками чужими, як інші чинять, а пишу образ, котрий в собі маю.

— Хитро говориш. То ти — як бог? Не знаєш влади нічиєї, і дарма тобі, хто нині князем, а куди Дніпро тече — вперед чи усп'ять,— знаєш тільки тайну свою? Не служиш, а тільки твориш, як Всевишній? То чом же перечиш, що бог творить диво людською рукою?

— Не богохульствуй, скомороше,— Алімпій сотворив хрест над безвірним, а той ховав під зеленим лахманням бубон, аби не дзенькнув без потреби.

Мономах повелів міст через Дніпро покласти. Плінфами міст устеляють, червоно-коричневими, зеленими, ясно-жовтими. Чудувались люди, бо навіщо ж плінфами — торкне кінь копитом і розіб'є все вдрузки, на скалки рознесе. А кінь не ступав, як у повітрі плив — ніби мав крила.

Князь Володимир їхав на коні. При нозі коня невідступно й вперто вистрибував зелений скоморох. Розтягував у хижій усмішці широкий рот, а сонце блимкотіло в світлих, аж прозорих очах, ніби забаглолось йому просвітити скомороха наскрізь, а замість того само заплутувалось йому в зіницях і там зоставалось, аж нестерпно було дивитись у скоморохові очі.

— Хе, князю, бачив я звіра величезного, а голови не мав той звір — отак і без князя мудрого городи й землі, як звір без голови. А що супишся, Мономаше, не гляди на те, який я зовні,— послухай, що говорю. Я, господине, одягом скудний, зате розумом багатий — юний вік маю, а старий смисл у мені...

Мономах нетерпляче відганяв скомороха, а все ж у вуха летіли йому настирливі слова:

— Князю мій, господине! Покажи мені обличчя твоє, бо голос твій солодкий, образ твій прекрасний. Мед дарують уста твої, і ласка твоя як плід райський...

Мономах кинув скоморохові калитку з грішми. Скоморох розв'язав вузлик, реготав, розсипаючи доокруж гроші, як полу: в Дніпро кидав.

— Пощо, князю, мені куни твої і гривни, я більше маю: що слово мовлю — то й золото, а що помовчу — то ще золото, а ти мені гривни, куни! Я не того прошу в тебе, князю: дай мені щось такого, аби навіки при мені зосталося.

Мономах спинив коня:

— Про що торочиш, навіщо коневі попід копита лізеш? Скоморохові хіба що на новолітнім святі вільно говорити, а перед княже обличчя невільно ставати,— чи того не відаєш, блазню?

— Зажди, князю, мислі мені копитами коня потолочив. Зажди, ану ж я щось мудре промовлю!

— То говори, що маєш.

— Е, князю, не гнівайся, бо сказано: хоче хто над іншими княжити, хай вчиться собою володіти... Мав я мовити, князю, що славний ти ділами, і походами, і битвами великими й меншими, і розуму маєш більше, ніж усі твої бояри укупі, а про те, що буде по тобі, нічого не відаєш. Ти, князю, славі своїй служиш, що б не робив, а я знаю такого, що нікому не служить: ні славі, ані князеві.

Князь не слухав більше стоязикового скомороха, відтрутив його недбало й гнівно, і ступив його кінь на міст, плінфами викладений, і потолочив на друзки барвне видиво... Скоморох зіскочив із моста на Дніпрові хвилі й рушив за течією, помахуючи бубном.

Алімпій задрімав, сиве довге волосся облямовувало притихле уві сні обличчя. На сірих стінах не було нічого, окрім блимкотливого промінчика, що випадково втрапив крізь вікно до оселі мніха і не знав, де йому притулитись, бо скрізь було суворо, вбого й невесело. Промінь стріляв у кожен кут, так сподіваючись надібати щось веселіше, і знайшов. То була гарно відполірована, гладенька, як ніжна дівоча долоня, липова дошка. По краях її видовбано вузький рівчачок — ковчежець, так що дошка виглядала ніби оправлена делікатною рамкою. Стояла дошка прихилена до стіни, видать, господар небавом збирався взятися до роботи — бо й вапи стояли у глиняних горнцях, розтерті, але вже трохи присохлі. Промінь торкнувся поверхні липової дошки — там і зостався, ніби потону в теплій золотавості...

Алімпій розплющив очі і відразу відчув, що в келії знову хтось є. Гадав би, що й тепер видиво. І рад був тому, бо сон мав темний і важкий, ніби камінний, а видива дарували радість, вони накладалися одне на одне, мішалися, як вапи, злиті кимось для забави до одного горнця, важко

було сказати, чи було все те насправді з ним перше, чи то спливали спогади, чи народилися мислі й події, які могли б трапитись, аби те чи інше склалося не отак, а інакше. Алімпія не цікавила послідовність тих марев чи істинність і правдивість, а лиш барвність, мимобіжність і легкість, їх така легкість, котру вапницею годі затримати. Тривожило тільки щось, чого не міг зрозуміти,— чи то плач дитини, котру ніяк не міг побачити, чи що інше, ніби мав чогось позбутися, а не знав чого.

Таки в келії був ще хтось. Алімпій придивився пильніше — при його ложі сидів отрок із обличчям ясним і чистим, ніби його ніколи не торкався тягар

життя, мовби той отрок бачив тільки своє щось, вельми гарне й радісне, може, навіть лиш власну чисту душу, нічим не скаламучену й не потривожену, Алімпій вдивлявся в те обличчя, і дивне почуття огортало його: ніби він уже десь бачив те обличчя, й не один раз, а безліч разів, і в той же час не міг би сказати, хто це, як йому на ймення: був певен, що хоч бачив, а не так, як інших людей — аби йшов цей юнак навстріч, лице в лице — то такого не було, навпаки. Алімпій ніби віддалявся від нього, між ними лягала якась межа — і все одно те обличчя постійно йому виділось.

— Спи, спи,— сказав отрок, і голос його мав барву теплу й лагідну, і також вельми знайому.

— Хто ти? — запитав Алімпій.

— Ти знаєш,— сказав отрок, але Алімпій ще не знав. Однак він рад був гостеві, його ясному обличчю і теплому голосові.

— По що ти прийшов? — запитав Алімпій. І знову почув:

— Ти знаєш.

Знову замерехтіли барвами стіни, і знову плелись видива, обступили іконника і його гостя. Алімпій бачив власні руки, що клали мусію на стінах Михайлівського золотоверхого собору, і, власні руки, котрі розтирали вапи і тримали вапницю, і власні руки, котрі складались до молитви, і власні руки, котрі за трапезою ламали черствий хліб. Він подумав, що, може, треба оповісти цьому отрокові щось про людські руки.

І сказав:

— Тако рече апостол Павло: "Мені ж і сущим зі мною хай послужать руки мої, і нехай ніхто втуні хліба не їсть".

Отрок дивився чистими очима і слухав, хоча на мить Алімпієві видалось, що отрок слухав лиш із поваги, бо йому знане те, що він, Алімпій, говорить, а може, й того більше. А хотілось говорити, хотілося сказати, що як той юний отрок прагне перейняти його науку (бо ж хіба не по те прийшов?), то нехай не цурається ніякої праці, як не цурався Алімпій, і хай навчиться хитрості іконної не задля багатства, а задля отого дивного, що приходить і народжується, коли пишеш, коли тільки торкаєшся пальцями вапни-ці чи гладенької поверхні липової дошки. І ніщо перед тим золото, срібло, цілий світ перед тим ніщо.

— Вмій розділити зароблене тобою на три частини: одну — на святі ікони, другу — убогим віддай, а третю на потребу твого тіла... І не бери більше, ніж на те треба.

Сіра мушва раптом знову зашелестіла по келії, стромляла всюди довгі комарині носики — де то скарби, де золото, наскладане Алімпієм, благочестиві мніхи дбали про сохрannість чужої душі, аби соблазну комусь не було.

А раз трапилось: просив муж один багатий і щедрий, аби Алімпій ікону написав, а що не було самого іконника на той час, то з братією домовився: десять разів по стільки заплачу, скільки скажете, аби лиш

Алімпієвого письма ікона... Тричі приходив, і тричі братія — від Алімпія ніби — переповідала, аби ще гроші приніс, а приносив не шкодуючи, і всі мніхи побожні до своєї кишені складали. Алімпій так до кінця й не відав би, коли б там не обділили брата Захарія — то прийшов, нашептав Алімпію, а він тоді звернув усе мужу благочестивому, ікони подарувавши власного письма. Оті ж і не згоріли, коли пожежа була велика на Подолі.

Силкується Алімпій розігнати мушву, а та нишпорить, нюшить; добре, що душа його нікому не доступна, бо там би шукати мали, не під тиньком у келії.

Отрок слухає — ледь здригаються кутики його пів-дитячих уст, і він похитує головою, а над ясними очима тремтить чорна тонка брова. Алімпієві знайомий порух тієї тонкої брови, не так навіть знайомий,

як аж болісно відчутний, і знову здається йому, що отрок слухає лиш із поваги, а сам геть-чисто все знає,

— Хочеш пізнати більше, ніж може досягнути розум твій власною силою,— читай книги святі. Не збудувати корабля без цвяхів, не жити праведнику мудрому без книг. Краса воїну — зброя його, кораблеві — вітрила, тако і праведнику почитання книжне.

— Правда твоя,— мовив отрок і в задумі прикусив губу, а знову йому чорна брова здригнула, і тоді Алімпій вже знав, хто то такий. Він дивився на руки отрокові, були вони міцні, навиклі до праці, а ще не навиклі до того, аби вапницю тримати, ті руки він знав достеменно, то були власні його долоні,— ті руки клали камінь у підвалини церкви Печерської, було то давно, страшенно давно, ціле життя збігло, відколи отрок Алімпій клав камінь у підвалини церкви, а церква мала стати на пагорбі над Дніпром, і широка ріка пливла під ногами в отрока і ніби його самого брала кудись із собою, а небо було синє, і вода була синя, і світ був незатьмарений, бо незатьмареною була отрокова душа. На закладини церкви приїхав князь Святослав Ярославич, сам лопатою копав рів для

основи майбутньої церкви, і отрок копав, і камінь носив, а потому
зостався — учитися іконного писання в грецьких і обезьких писців.

Прикривши зелене лахмання й руду голову чорними чернечими
ризами, аби ніхто не розпізнав непотребного, богу не угодного
скомороха, він увійшов до келії.

— Не гнівайся, що увійду. Не оскверню дому твого, бо нема в мені
скверни, ані заздрості, ані нечистих помислів — не гнівайся...

Голос мав смиренний і тихий. Алімпій, одначе, впізнав широкий рот і
рудий заріст — таки справді не скверна, а щось чисте було зараз на тім
обличчі.

— Не гнівайся, що забагато говорю. Сказано, мовчазна людина — як
заткана корчага: ніколи не знатимеш, що в ній є. А ти про мене все
знаєш... Звичайно, краще, може, мовчати, аніж дурне говорити, але я не
вмію мовчати, бо, тільки говорячи, знаходжу самого себе. Мені лиш те
дано, тобі — тайна...

— Не гніваюсь на тебе, однак мовчи, бо я розмовляю сам із собою.

Зелений скоморох приглянувся до світлого отрока:

— То так... говори. А я хоч раз послухаю. Відтак знатиму, що то —
говорити до себе самого. Бо мені треба когось іншого до бесіди, сам
перед собою не міг би розбивати окови серця свого.

— Скажи, пощо прийшов? — просив знову Алім-пій-старець Алімпія-
отрока, а той казав:

— Ти знаєш. Згадай.

І прийшло те, чого найбільше прагнув Алімпій. Те видиво, котрого не міг углядіти, уловити перше, а котре було — він те знав — найважливішим.

Стояв у храмі Успенія, де клали мусію грецькі й обезькі писці, клали мусію барвну, небуденну, привезену здалека, з Царгорода та з Обезії, де гори стоять вищі од храмів святих, а сонце перекочується по горах тих із шпиля на шпиль. Мали майстри з собою, окрім дорогої мусії, мудрі книги й пергамени стародавні, з котрих вичитували, що і як мають робити, там були зразки, за якими працювали, й Алімпія вчили своїй мудрості.

Стояв у храмі Успенія і тішився, що стоїть тут не гостем, лиш робітником; що клав камінь у підвалини церкви, а тепер вчиться мусію класти й ікони писати. Аби лиш відкрились йому тайни превеликі, бо не кожному відкриваються, як не кожному щастить віднайти скарб і мудро ним скористатись.

Стояв у храмі, а був полудень, і сонце вливалось у вікна, а разом із сонцем зійшло у храм чудо велике: просвітився образ богородиці Марії паче сонця. І з уст її голуб вилетів, і хотіли іміти його, а він повернувся в уста спасові, і світло сяйнуло, аж вибрало зір людям, і впали всі ниць, і поклонилися.

А коли підвелись, знетямлені, то уздрів Алімпій-отрок перед собою дівчину. Йшла вона вся опромінена сонцем, саме звідтіль, де був образ богородиці, вся в сонці, і сяяли золотаві коси, а світло-карі очі всміхались йому, а рукави білої сорочки були чисті, як голубині крила. І хотів йміти ту білу чистоту — а не годен був, така виглядала свята й недоторкана в цьому храмі, уся в оправі з барвної мусії, напів-реальна навіть і майже недосяжна. А може, тільки йому такою здалась,— бо любив.

— Ти бачила диво?— запитав її тремтким голосом.

— Диво? — всміхнулась вона.— Опріч тебе — ніякого.

І маяли рукави її сорочки, як голубині крила, котрі не можна ймити, а волосся золотавилось/аж бриніло йому в очах від того золота, а світло-карі очі розкривались, як велика таємниця, котру ніколи не зглибиш.

І він усумиився в чуді, котре бачили всі, бо бачив інше, лиш йому відкрите й живе. І злякався сумніву того, і розкався перед господом. І постригся у мніхи.

І брав вапницю до рук, і пробував писати: світло-карі очі, як нерозкрита тайна, і рукави сорочки, і легку припухлість недоцілованих уст, а дитя, котре б могло народитися, зазірало у ті світло-карі очі, готове й до усміху, й до плачу.

І кидав вапницю, бо то був гріх. І кався. І в молитвах проводив ночі, аби за дня знову взятись до писання. Тільки вже не смів писати тих очей.

— Пощо ти прийшов? — утретє запитав Алімпій.

— Ти знаєш,— сказав отрок, і лице його спохмурніло.

І звівся Алімпій. І увійшла в нього сила несподівана, і взяв до рук вапницю, і то злото клав на ікону, то вапи на камені розтирав, і всім писав. І лягали барв-и на дошку, вкладались так, як ще ніколи йому

не вкладались, і народилось видиво, найкраще те його видиво, котре не смів утримувати в пам'яті, бо вело до сумніву, а відтак мусив у тому сумніві каятись, не сповідаючись ніколи ні перед ким з того гріха, бо — грішний — прагнув його затаїти для себе.

Дивилися з ікони пильні світло-карі очі, поважні, трохи сумовиті, бо мали нездійсненні бажання, а губи бриніли гарячою червінню, не святою, а грішною, і мале дитя зазірало в ті очі, дитя, котре могло б народитися, а тепер, ненароджене, плакало в Алімпіє-вих видивах і хотіло торкнутись його обличчя долонею. Іконник не мав уже зараз поррахунків ані зі світом,

ані з князем, ані з богом — мав порахунки лиш сам із собою і мусив спокутувати тепер на межі поміж собою і смертю гріх, котрий тільки один і мав. Усе життя гадав, що служить богові, а було інше — покута перед самим собою.

Скоморох клякнув, забувши прикрити зелене лахмання чорними ризами, і молився до Алімпієвої коханої.

Алімпій впустив вапницю з недужих рук.

І узріли люди: ікона предивна, ангелом святим писана, волею господньою — не інакше. Клякли й хрестились, бо сподобились узріти незвичайне. Алімпій ледь ворухнув ослабленими устами — взяли те за ствердження, і вже гомоніли довкола, і в місто перекинулась чутка, і Київ набубнявів нечуваним і прекрасним, і молився до Алімпієвої коханої, і милувався дітям, котре не народилось.

Скоморох у зелених лахманах стояв тим часом на мості, прокладенім князем Мономахом, і дивився на дніпровську воду. А що не вмів мовчати, то говорив:

— Або ж не твори тайни, або ж, сотворивши, сам лиш відай її...